

stanemo zavedni in ponosni sinovi velike svetovne proletarske družine» (str. 235 do 236). Leta 1929, v času najhujšega fašističnega socialnega in nacionalnega nasilja nastopa Regent proti mnenju, da je mogoče vprašanje narodnih manjšin v Italiji rešiti z meščansko demokratičnimi reformami, in zahteva revolucionarno, antiimperialistično rešitev. Obenem stopa tudi na konkretni teren boja za samoodločbo Slovencev in Hrvatov v mejah fašistične Italije z dokumentacijsko brošuro o razmerah v Julijski krajini v času italijanske okupacije in aneksije in fašističnega terorja.

Celotno Regentovo ravnanje v narodnostnem vprašanju združuje v vsem zajetem časovnem obdobju teorijo z revolucionarno prakso in zasluži oceno, kakršno je Regent sam zapisal konec leta 1920: »Sentimentalni internacionalizem, ki vidi višek svoje drznosti v tem, da dovoli delavcu ene narodnosti spoštovati delavca druge narodnosti, smo zamenjali že zdavnaj z dejansko, organično proletarsko internacionalo, ki gre za tem, da odpravi vsakršno zatiranje in vsakršno izkoriščanje in da zgradi družbo, v kateri bodo vsakemu zagotovljene vse njegove življenjske, kulturne in narodnostne pravice« (237). Duh ustvarjalne proletarske revolucionarne tradicije veje iz Regentove knjige in je njena posebno pomembna značilnost. In prav zaradi tega duha bo Regentova knjiga današnjemu bralcu še posebej privlačna.

Janko Pleterški

DOMINIK SMOLE, ČRNI DNEVI IN BELI DAN

Kakor nekateri drugi pisci mlajšega rodu tako tudi Dominik Smole ve-ruje, da je glavna značilnost našega časa osamljeni, iz realnih življenjskih okvirov iztrgani, nravno pogubljeni, se in notranje »neosveščeni« človek. Temu prepričanju in tem pogledom primerno je Dominik Smole zasnoval in izoblikoval svoj prvi roman,* pravzaprav novelo o usodi treh mladih ljudi, neimenovanega slikarja, rdečelase igralke Maruše in nesrečno zaljubljenega, jetičnega gledališkega šepetalca, ki jih kot nekakšen gledalec spremlja v romanu še četrta in za dogajanje manj pomembna osebnost, skrivnostni upokojenec gospod Anton.

V Smoletovem romanu se srečamo s standardnim ljubezenskim trikotom (slikar — Maruša — šepetalec), s socialno melodramo (usoda jetičnega šepetalca) in z ekspresionistično nagnjenostjo k skrivnostnim figuram (gospod Anton). Kljub tem nekoliko raznovrstnim sestavinam romana pa moramo ugotoviti, da se Smoletova pisateljska metoda in nazor razvijata pod močnim vplivom sodobne eksistencialistične raziskave človekove duševnosti. Tudi naš avtor pojmuje človekovo psiho kot edino in hkrati tudi absolutno realnost, ki je sama po sebi dvignjena nad naš stvarni svet in je zato brez zveze z njim, čeprav nam vse naše izkustvo zatrjuje prav nasprotno. Zdi se, da Smoletove osebe živijo v našem času in da jih zato moramo prištevati med sodobnike. Navsezadnje bi jih morali celo poznati ali pa vsaj domnevati, da živijo z nami vred na istem prostoru, zlasti, če pristanemo na staro resnico, da je

* Dominik Smole, Črni dnevi in beli dan. Roman. Str. 219. Opremil Janez Bernik. Založba Obzorja, Maribor 1958.

predmet literature lahko le tisto, kar je v določeni dobi prerastlo konvencionalno zanimivost in si utrló pot iz privatne atmosfere v splošno veljavne okvire sodobnega dogajanja. Smoletov roman *Crni duevi* in beli dan je le delna izpolnitev gornje zahteve. Očitna pisateljeva pripovedna sposobnost se je namreč skrhalá ob avtorjevi miselnosti, ki nikakor ni plodno vplivala na oblikovanje njegove intimne umetniške izpovedi o sodobnem mladem človeku.

Smoletovi junaki so nesrečni ljudje, bohemí, ki se jim življenje ni nasmejnólo in jim ni razkrilo ne svojih lepót ne svojih skrivnosti. Notranji svet teh bohemov je mrzel, temačen in brezupen, izjema med njimi je le šepetalec, ki s svojim toplim srcem išče pot k sreči in čustveni pomiritvi. Fabulativna zamisel romana je preprosta. Neimenovanega glavnega junaka, slikarja, preganja zli duh nemoči, zato životari in se izogiba vsem naporom, da bi se prikopal do kakršnih koli pomembnejših spoznanj o samem sebi, o življenju, o umetnosti, o ljudeh itd.; v tem mu je zelo podobna rdečelasa igralka Maruša, ki sicer hrepeni po zdravem in urejenem življenju in sanja o vzponu svojega igrálstva, toda popolna brezvoljnost jo naposled potisne v tragičen konec, v samomor; tudi šepetalec usiha in se poln trpljenja opoteka skozi življenje, ne z uslišano ljubeznijo ne z zdravjem ni bil obdarjen na tem svetu, ki ga opazuje ves majhen in nebogljén iz svoje tesne šepetalske kabine od spodaj navzgor. Mimo teh treh ljudi pa opisuje pripoved še gospoda Antona, vljudnega in prijaznega upokojenca, ki pedantno skrbi zase, ne da bi ga pri tem motila v nič iztekajoča se leta. Dve sto devetnajst strani opisa duševnih muk in življenjskih tegob oseb, ki jih je naključje zapletlo v medsebojni ljubezenski in hkrati sovražni odnos. Ta pogublja vsakega posebej in na svoj način. Ne ljubezen ne prijateljstvo in ne skupni cilji niso zblížali slikarja, Maruše in šepetalca, pač pa jih je potegnil v en sam vrtnec življenjski nesporazum, ki je končno za Marušo in za šepetalca postal tragičen. Pripoved se zaključí z Marušinim samomorom, z odhodom šepetalca v bolnico za jetične in z nekoliko naivno in povsem imaginarno katarzo slikarja.

Zgodba o slikarju, Maruší in šepetalcu kljub takemu razpletu ni pravi primer življenjske drame sodobnega človeka. Že zato ne, ker vzrokov njihovega padca ne moremo in tudi ne smemo iskati v občestvenih okvirih ne v vladajočih splošnih nraveh, toliko manj pa seveda v nasprotovanju tistemu, kar Smoletove osebe obdaja in tudi v večji ali manjši meri vpliva na njihovo usodo. S svojevrstno naravo odnosov, ki skorajda aprioristično onemogočajo tej trojici, da bi našla svoj pravi in resnični prostor pod soncem, je avtor želel opozoriti na usodno zapletenost našega bivanja. Ker je svoje delo zasnoval kot pripoved o samopogubi in samoodrešitvi, ga iz razumljivih razlogov zanima v romanu le notranja narava oseb. Misel na kakršne koli vezi slikarja, Maruše in šepetalca z zunanjim občestvenim svetom pisatelja ne vznemirja in ne zaposluje. Zato je tudi umljivo, zakaj svet, ki obstoji zunaj duševne, čustvene in telesne narave Smoletovih oseb z ničimer ne vpliva na značaj njihove nesreče in pogube. S tem da je pisatelj svoje junake osamil in jih oropal vezi z resničnostjo, je škodoval svoji pripovedi in ji odvzel čar literarne prepričljivosti. Le pisateljska nadarjenost ga je obvarovala, da se ni razbil na čereh svojega teoretičnega umovanja.

Pisatelj je psihološko, erotično in нравno vozlišče svoje zgodbe dvignil vse preveč nad realnost. Mislil je, da bo s tem zgodbi o notranjem nemiru, nemoči, izgubljenosti in iluzionizmu treh mladih bohemov posredoval popol-

nejši okvir in globljo vsebino. Toda zmotil se je. Hote ali nehotе je s svojim dejanjem spremenil pripoved v malce čarobno igro breztelesnosti, v pantomimo duhov, ki so se v svojem jedru razklali, a ne zaradi boja med pozitivnimi in negativnimi prvinami, marveč le zaradi razklanosti same. Prav ta čarobna igra pa je ukinila v osebah romana poglavitni predznak vsega živega, bojujočega se in tudi trpečega — konkretno človeško osebnost v konkretnih življenjskih pogojih. Skozi tančice abstrakcije, ki zastirajo junake romana, sicer lahko ugibamo o njihovem izvirnem grehu, vendar ne bomo nikoli zvedeli, zakaj so taki in ne drugačni. Kje se skriva poglavitni vzrok njihovih brezupnih blodenj, prevar, muk in trpljenja, ki nam jih je pisatelj večkrat zelo nazorno popisal? Kakšno življenje so živeli, da se tako pogublajo in uničujejo? Ali so razdvojeni zato, ker se zavedajo svoje nemoči? Ali pa zato, ker nosijo v sebi ideale in načrte, ki jih ne znajo in tudi ne morejo uresničiti? Ali pa so postali nravne in duhovne sirote, ker pač nimajo v sebi prav ničesar, kar bi njihovi dosednji zgolj biološki in fiziološki eksistenci posredovalo višji življenjski smoter in dragoceno človeško vrednost? Ne vemo odgovora na vsa ta vprašanja, pri tem pa se zavedamo, da literatura in ugibanje nista nikdar hodila vstric. Zaradi nejasnega avtorjevega nazora je Smoletov roman izgubil tisto prepričljivost, ki bi jo lahko sicer imel. Smoletov pisateljski talent je namreč očitен. Naj omenim samo razgibani in minuciozni opis slikarjevega prebujanja, šepetalčeve priprave za odhod v bolnico in pa slikarjev razgovor z Marušo v restavraciji. Te in še nekatere strani sodijo med najlepše v njegovi knjigi in hkrati opozarjajo na pisateljevo predirnost in občutek za pripovedno niansiranje. Toda kot vedno tako tudi v tem primeru niti zgledni slog pripovedi niti lepe prispodobe niti z občutkom ustvarjen dialog ne morejo odtehtati in zadovoljivo zamenjati tistega, kar imenujemo prepričljivo umetniško idejo. A ta pomanjkljivost je tem bolj neprijetna v delu avtorja, ki z Andrejem Hiengom, Marijanom Rožancem, Vladimirom Kavčičem in Smiljanom Rozmanom sodi med najbolj nadarjene pripovednike povojnega rodu v naši literaturi.

Bojan Stih

ILINDENSKA VSTAJA IN LEPA KNJIŽEVNOST

Ilinden 1903 z desetdnevno kruševsko republiko je bil enkratен junaški podvig v vrsti balkanskih protiturskih uporov, kratek po trajanju, a tako pomemben za Makedonce kot, recimo, pariška komuna za Evropo. Zaradi svoje izrednosti, zaradi junaštva in tragike je ta dogodek izzval vrsto leposlovnih odmevov. Problem je obravnaval Dimitar Mitrev v študiji *Odsev ilindenske vstaje v umetni književnosti*, ki jo je v priredbi Mihajlovskega izdala Državna založba Slovenije.

Mitrev je šel po časovnem zaporedju in označil leposlovne upodobitve ali odseve Ilindena, nastale neposredno po sami vstaji, kot lirske, kasnejše pa kot epske ali dramske. Do take oznake je prišel na osnovi gradiva, ker je za svojo razpravo našel do 1905 predvsem pesmi, kasneje pa daljša epsko-prozna ali dramska dela.

Med prvimi, ki jih je po časovnem redu moral vzeti v pretres, je Aškerc in njegova pesem *Macedonski vstaš* (Ljubljanski Zvon 1904, št. 1.). Mitrev bi